

IRINA GHIORGHIASA
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași

Rituri de trecere și tipar narativ în romanul Ahasver de Stefan Heym¹

Rites of Passage and Narrative Pattern in Stefan Heym's Novel Ahasver

Keywords: myth; rites of passage; narrative threads; Wandering Jew; structural elements.

Abstract: Stefan Heym's novel *Ahasver*, translated in English as *The Wandering Jew*, is composed of three narrative threads, standing for three different chronological levels – a symbolic level sending to the primordial time, a second level represented by the 16th century, and a third one, corresponding to the 20th century. The connection between the three narrative threads is achieved through the protagonist's passage from one level to another. In *Ahasver*, structural elements (referring to the rhythm of the character's transitions from one level to another), as well as composition elements (the couple Ahasverus – Lucifer and its mirror images) may be included in the category of “rites of passage”. Although one cannot speak, in this context, of “rites of passage” in the original, anthropological meaning of the term, repetition of certain scenes and characters reminds of the specific pattern of the threshold rites.

Introducere

Romanul lui Stefan Heym, *Ahasver, le Juif Errant*, se constituie ca hipertext în raport cu varianta germană din 1602, *Scurtă descriere și povestire despre un evreu numit Ahasverus*, considerată de referință pentru mitul literar al evreului rătăcitor. Textul german este alcătuit din mărturia episcopului Paul von Eitzen despre Ahasverus, evreul blestemat de Iisus să rătăcească până la a doua Sa venire pe pământ. Circumstanțele în care se produce întâlnirea și blestemul de pe drumul patimilor sunt relatate chiar de evreul rătăcitor, iar episcopul le transmite mai departe, accentuând regretul și umilința lui Ahasverus.

În roman, se renunță la cronologia lineară a textului fondator. Desfășurarea evenimentelor, deosebit de amplă, este repartizată în trei planuri cronologice – un timp primordial (Geneza și viața lui Iisus), secolul al XVI-lea și secolul al XX-lea. Formula narativă, care îmbină convenții ale romanului realist, epistolar și ale eseului, permite alternanța planurilor relatării și integrarea unor meditații metafizice. Titlurile capitolelor, de tip cronicăresc, rezumativ și suprapunerile temporale susțin acronia desfășurării epice, în care Ahasver, evreul rătăcitor, este legat de toate cele trei planuri, sub diferite identități, asigurând continuitatea relatării. Linia narativă principală urmărește viața episcopului Paulus von Eitzen, discipol al lui Melancton și admirator al lui Luther, dar realismul acestui plan

---

¹ Studiul acesta este rezultatul cercetării sprijinite financiar în cadrul proiectului POSDRU/88/1.5/S/47646, cofinanțat din Fondul Social European, prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.

(corespunzător, cronologic, secolului al XVI-lea) este în permanență subminat de trecerile în celelalte două, după un anumit tipic narativ, care creează o imagine sinusoidală.

Imaginea evreului rătăcitor din acest roman poate fi pusă în relație cu ambiguitatea pe care o are personajul în unele creații populare – înger și demon –, obținută prin contaminarea surselor care îl prezintă drept martorul unor evenimente cu caracter fondator (timpul lui Iisus) cu elemente de credință locală în demoni sau alte întrupări fabuloase: „Lorsque la religion populaire en fait un génie de la forêt ou un autre personnage de légende, même le diable chrétien devient profondément ambigu. De même est-il très difficile de déterminer «de quel côté» se tient le Juif Errant, homme ou diable, chrétien ou juif”¹. Riturile care însoțesc trecerea personajelor dintr-o lume în alta dublează, la nivel simbolic, tipicul structural.

Linii narrative

Romanul lui Stefan Heym dezvoltă trei linii narrative, corespunderile celor trei niveluri cronologice. O primă linie urmărește viața lui Paul Eitzen și este, până la un punct, o rescriere prin inversarea datelor, a legendei din 1602. Personajul principal nu mai este Ahasver, ci Paul von Eitzen. Este urmărită evoluția viitorului „doctor în Sf. Scriptură” din momentul întâlnirii cu un oarecare Hans Leuchentrager, la un han, în timp ce călătorește spre Wittenberg. Părinții lui Leuchentrager au murit, iar el a fost crescut de un medic și de soția lui, care îi oferă, la maturitate, ceea ce a rămas de la părinții naturali: un fragment dintr-un pergament, o monedă cu chipul unui împărat roman și o bucată de pânză pe care s-a imprimat chipul tatălui său, ucis când acesta nu se născuse încă. Povestea vieții lui Leuchentrager este pretextul pentru insistența asupra obiectelor pe care însoțitorul lui Eitzen le consideră adevărate talismane.

Hans Leuchentrager îi atrage atenția lui Eitzen atât prin aspectul fizic – piciorul drept este diform, are cocoșă, iar părul și barba sunt roșcate –, cât și prin erudiție – citează versete biblice, comentează textele sacre. Portretul fizic, specific reprezentărilor populare ale diavolului, atrage atenția lui Paulus von Eitzen, fără a-i trezi suspiciuni. Leuchentrager caută un evreu, despre care hangiul spune că „e peste tot și nicăieri”², dar Eitzen, care nu este „dotat cu o sensibilitate aparte”³, nu încearcă să înțeleagă semnificațiile profunde ale afirmațiilor interlocutorului. Ceea ce îl fascinează – evreul rătăcitor – îi trezește, în același timp, disprețul. Evreii sunt, pentru el, cei mai scumpi cămătari și, mai ales, cei care L-au răstignit pe Iisus.

Din momentul întâlnirii aparent întâmplătoare, destinele celor doi nu se mai despart: Hans îl ajută pe Eitzen să treacă examenul de doctorat, îl găzduiește în casa lui, îi este alături la moartea tatălui, îi face cunoștință cu Ahasver, evreul rătăcitor, de care viitorul episcop este, la început, fascinat, apoi ajunge să-l urască

---

¹ Galit Hassan-Rokem, *L'image du Juif Errant et la construction de l'identité européenne*, în *Le Juif Errant. Un témoin du temps*, Paris, Musée d'art et d'histoire du Judaïsme & Adam Biro, 2001, p. 51.

² Stefan Heym, *Ahasver, le Juif Errant*, Lausanne, L'Age d'homme, 1991, p. 15.

³ *Ibidem*, p. 11 (t.n.).

pătimaș (pentru că i se pare că femeia de care este îndrăgostit, Margriet, servitoarea lui Leuchtentrager, îl iubește pe ciudatul evreu care își face apariția în cele mai inoportune momente). Ajungând episcop, Paul Eitzen îl condamnă pe Ahasver la supliciuul bătăii cu frânghii ude, din dorința de a scăpa de un rival, dar și de a verifica dacă personajul este cu adevărat nemuritor. Când Ahasver moare, după ce traversează ultima oară piața, episcopul trăiește un sentiment contradictoriu: este bucuros și, în același timp, dezamăgit, pentru că spera, în secret, ca evreul rătăcitor să trăiască. Peste câțiva ani, Hans Leuchtentrager vine în vizită, urmat, la scurt timp, de Ahasver, spre surprinderea episcopului, martor la uciderea evreului în piața publică din Wittenberg. Cei doi își dezvăluie natura divină (Ahasver este un înger căzut, învăluit într-o lumină orbitoare, Hans Leuchtentrager este chiar Lucifer), iar episcopul își dă sufletul în mâinile lor, înspăimântat de pedeapsa care îl așteaptă.

A doua linie narativă, care intersectează firul istoriei referitoare la viața lui Eitzen, se referă la întâlnirea dintre Ahasver și Iisus, într-un plan simbolic, situat în afara limitelor temporale. Ahasver este un personaj cu o construcție particulară. Face parte dintre discipolii lui Iisus, discută cu Iuda despre trădare, primește unul dintre cei treizeci de arginți cu care a fost răsplătit trădătorul (moneda cu chipul împăratului roman pe care Hans Leuchtentrager i-o arată lui Eitzen). Ambivalența personajului se realizează pe două niveluri – textual, ca reprezentant, în egală măsură, al binelui și răului – și metatextual –, pentru că personajul devine un comentator al legendelor despre propria persoană.

A treia linie narativă se raportează la secolul al XX-lea și aduce în prim-plan corespondența dintre profesorul Siegfried Beifuss, un marxist convins din Republica Democrată Germană, autorul unei lucrări despre miturile iudeo-creștine, și profesorul Jochanaan Leuchtentrager, de la Universitatea Ebraică din Ierusalim, pe tema existenței reale a miticului Ahasverus. Scepticul Beifuss sfârșește prin a fi convins de argumentele colegului din Israel, iar una dintre ultimele lui scrisori (folosită drept probă în ancheta serviciilor secrete după dispariția suspectă a lui Beifuss) este o mărturie despre descoperirea relațiilor de tip cauză – efect care guvernează existența umană. În noaptea de Anul Nou, Beifuss dispăre din mijlocul invitațiilor din propria casă, împreună cu oaspeții din Israel, iar în urma lor rămâne o gaură inexplicabilă în zidul casei. Strania dispariție propune o cheie de lectură. Pentru cititor, este evidentă suprapunerea personajelor Eitzen/Beifuss, Hans/Jochanaan Leuchtentrager, iar unificarea planurilor narative evidențiază ideea de circularitate a destinului uman, una dintre temele principale ale cărții, evidențiată în primul și ultimul capitol al romanului, care fac trimitere la Geneză, respectiv la Apocalipsă.

Personaj invariant, Ahasver se ascunde sub numeroase aparențe – discipol al lui Iisus, evreul rătăcitor Ahab, lordul însoțit de lady Margret, proprietar al unui somptuos palat, cizmarul din Ierusalim –, dar se bucură de o esență imuabilă.

Rătăcirea lui Ahasver, temă centrală a legendei din 1602, dobândește sensuri complexe în acest roman. Crearea omului, după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, semnifică, atât pentru *îngerul* Ahasver din primul capitol al romanului, cât și pentru Lucifer, căderea din grația divină. Aceasta este motivația trădării

Fiului care însumează condiția umană și divină. Între Lucifer, închis în cercul negării creației divine și Iisus, închis în iluzia răscumpărării păcatelor omenești prin ascultarea voinței divine, evreul rătăcitor imaginat de Stefan Heym ilustrează posibilitatea schimbării: „Tout peut changer”¹. De altfel, el este cel care pune sub semnul întrebării decizia Tatălui de a-și sacrifica Fiul, îndeamnă la revoltă, interpretează. Efectul obținut prin construcția complexă a acestui personaj este spectaculos. Povestea lui Ahasver se rescrie prin integrarea personajului în circumstanțe fixate prin raportare la nucleul mitic, dar și în acelea particulare pe care le presupune referentul biblic și parabolic (primul și ultimul capitol) sau cel istoric (o epocă totalitară): „Le roman se construit en effet par confrontation implicite et explicite entre le noyau du mythe: la scène de la rencontre du juif et du Christ, constamment référé ici à la Bible, et ses prolongements. Or, pour reprendre la définition du mythe par Lévi-Strauss, la structure mythique du roman tient à ce qu’il fait réseau des différentes versions données à la légende initiale, sans pour autant se confondre avec un résumé. Elle correspond à une réactualisation des questions posées par la rencontre entre l’homme et Dieu au fil du roman”².

Tipar structural

Inversarea datelor *Scurtei descrieri...* are consecințe ample la nivel narativ. Paulus von Eitzen, martorul *real* care povestește despre Ahasverus în 1602, devine personaj de ficțiune, în timp ce personajul mitic se detașează de statutul fictiv, comentându-și existența și interpretând-o. Ahasver, personajul lui Stefan Heym, devine simbol al metamorfozei propriului mit și al timpului, printr-o extensie amplă a sensurilor. Cele trei planuri narative reiau, în diferite moduri, povestea întâlnirii evreului rătăcitor cu Iisus, iar scena dobândește sensuri noi, de fiecare dată.

Se creează impresia de simultaneitate a desfășurării celor trei planuri. În timp ce Paulus von Eitzen este din ce în ce mai angajat în acțiunile de convertire a evreilor (secolul al XVI-lea), în plan simbolic Ahasver și Iisus se apropie până la contopire, iar în plan epistolar, Beifuss este din ce în ce mai convins de existența reală, în secolul al XX-lea, a fostului cizmar din Ierusalim. Imaginile care leagă cele trei planuri narative susțin ideea că orice acțiune perturbatoare a echilibrului dintr-un plan are consecințe și la nivelul celorlalte, iar întrebarea care se reia, obsedant, se referă la posibilitatea omului de a supraviețui într-o lume care se dezumanizează pe măsură ce evoluează. În acronia și aspațialitatea planurilor narative se urmărește, de fapt, rătăcirea umană, cu finalitate incertă.

Scenele care îi aduc împreună pe Iisus și pe Ahasver amplifică sensurile inițiale, prin dislocarea temporală care permite introducerea existenței anterioare a îngerului căzut în raport cu Iisus. Prima respingere a lui Iisus se săvârșește înainte ca Acesta să fie creat, prin refuzul de a considera *omul* ca întrupare superioară

---

¹ *Ibidem*, p. 9.

² Marie-France Rouart, *Encore un Juif errant au XXe siècle ou la Réécriture du mythe dans Ahasver (1981) de Stefan Heym*, în vol. *Images du mythe, images du moi: Mélanges offerts à Marie Miguet-Ollagnier*, Paris, Presses Universitaires Franc-Comtoises, 2002, p. 240.

îngerului (scena Genezei). Respingerea de pe drumul patimilor se situează în aceeași linie. Îngerul căzut/cizmarul din Ierusalim refuză cererea *omului* Iisus și se înscrie într-o evoluție lineară. Întreruperea acesteia se produce în secolul al XX-lea, când Iisus este *primit* în casă. Scena plasată în contemporaneitate are corespondent în timpul mitic: în final, imaginea lui Iisus se contopește cu aceea a lui Ahasver. Gestul din planul existenței cotidiene are consecințe în plan mitic.

Transpunerea parodică a aceleiași scene în planul secolului al XVI-lea grefează, pe mitemele originare, miteme faustice. Tânărul Paulus von Eitzen, însetat de cunoaștere și de descifrarea sensurilor doctrinei, face, involuntar, un pact cu diavolul la hanul din Leipzig. Leuchentrager (îl va ajuta să-și îndeplinească visele, îl va face atotștiutor, atotputernic și i-o va oferi pe Margriet (sau cel puțin îi va crea această iluzie). În final, îl va conduce în Infern, nu înainte ca episcopul să trăiască experiența respingerii esenței divine (în scena supliciuului la care îl condamnă pe Ahasver). Acțiunile episcopului din secolul al XVI-lea au repercusiuni în secolul al XX-lea. Siegfried Beifuss, având în comun cu Paulus von Eitzen fanatismul (al lui se îndreaptă spre știință), va avea aceeași soartă, dispărând împreună cu Lucifer/Jochanaan Leuchentrager.

Înlocuirea lui Iisus cu Ahasver deformează sensurile pedepsei mitice. Ahasver îl amenință pe Paulus von Eitzen cu venirea diavolului, pentru că puterile sale sunt limitate. El este spirit, dar nu are puterea de a fixa *un destin*, nu este un *Creator*, așa cum nu este nici Lucifer. Deși Îl consideră pe Iisus mai prejos decât el, ca Fiu al omului, ignoră faptul că Iisus îi fixează destinul de *rătăcitor*, așa cum Dumnezeu-Tatăl i l-a fixat pe acela de *înger căzut*. El poate doar să livreze un suflet Satanei și o face, dar este vorba despre o pedeapsă asociată cu *moartea*, un dat al ființei umane, hotărât de Creator.

Ceea ce se subliniază prin evoluția personajelor reprezentând opozanți ahasverici și cristici – Iuda, Paulus von Eitzen, Siegfried Beifuss – este ideea că omul are libertatea alegerii. Chiar dacă predestinarea există, voința omului este aceea care îi permite să se manifeste.

Întreruperea cronologiei lineare a variantei de referință, conservată în majoritatea rescrierilor, accentuează temporalitatea simbolică, a planului în care apar Iisus, Dumnezeu-Tatăl, Ahasver, și calitatea de „evreu etern” (pe care i-o reliefează creațiile germane) a celui din urmă. Construcția circulară, punctată de cuvintele lui Ahasver – „Nous tombons” (cap. I), „Nous flottons” (cap. XVII), „Nous cherchons” (cap. XXVII), „Nous tombons” (cap. XXIX) – este aparentă. În primele două situații, „noi” este alcătuit din Lucifer și Ahasver; în ultimele două, „noi” îi reprezintă pe Ahasver și pe Iisus. Substituția metaforică anulează sensul pedepsei și înscrie personajul principal într-o evoluție ascendentă.

Întregul roman se construiește pe baza relației dialectice între „Da și Nu”, despre care vorbește Lucifer când vrea să creeze o lume. Susținând problematica raportului dintre om și divinitate, această relație afectează paradigma construcției tuturor personajelor. Refuzul adresat lui Dumnezeu de Ahasver și de Lucifer atrage pedeapsa căderii. În timp ce Lucifer rămâne închis în cercul negației, Ahasver ilustrează principiul schimbării. Ahasver alege schimbarea, acceptând posibilitatea transformării lui „nu” în „da”, Paulus von Eitzen și Beifuss parcurg procesul în

mod caricatural. Eitzen, înverșunat apărător al dogmei și al tezelor lutheriene, îl aduce pe Ahasver, evreul rătăcitor, lângă patul de moarte al tatălui bolnav, pentru ca acesta să fie încredințat de existența lui Dumnezeu. Beifuss, susținător al pozitivismului științific, devine obsedat de existența reală, în secolul al XX-lea, a cizmarului din Ierusalim, martor al patimilor cristice.

Ahasver subsumează atât trăsături consacrate (blestematul), cât și inovatoare (ispititorul, opozantul, revoltatul, confidentul). La nivel actanțial, Ahasver asigură legătura dintre toate planurile narrative, devenind invariantul în raport cu care se definesc toate schimbările. Dublul său statut, de factor al schimbării și de invariant, multiplică sensurile scenelor în care apare. În același timp, rolul metatextual îi permite să se comenteze și să se auto-interpreteze până în punctul în care devine „o întrebare”¹, al cărei răspuns se reformulează pe parcursul întregului roman, fără să se închidă în imaginea finală. Principiu ordonator al sensurilor romanului, acest personaj având ca trăsătură dominantă *voința* de schimbare, exprimă intenția autorului de a lăsa deschise liniile tematice, sugerată în metafora finală a *visului*, care permite explorarea altor sensuri.

Scenariul narativ se construiește în interiorul matricii mitice, dar și în calitate de comentariu al mitului. Raportarea la un hipotext neomogen (literar și nonliterar), alcătuit din legende italiene, flamande și germane (amănuntul bănușilor care apar miraculos în buzunarul lui Ahasver și îi confirmă calitatea de evreu rătăcitor), romanul lui Eugène Sue (detaliul sandalelor de lemn în formă de cruce, bătute în cuie pe tălpile personajului), documente de epocă (în care sunt consemnate persecuțiile evreilor în secolul al XVI-lea), textele apocaliptice (scena finală), credințe populare (mirosul de pucioasă, înfățișarea diavolului), lucrări enciclopedice (*Encyclopedia Judaica*), texte biblice, permite crearea unei variante a scenariului mitic în care sensurile se redefinesc permanent.

Rituri de trecere

Pot fi identificate două tipuri de rituri de trecere în acest roman. Unul apare la nivel structural și creează un anumit ritm al trecerii dintr-un plan narativ în altul, celălalt – la nivel diegetic și accentuează legătura dintre cele trei planuri, prin reluarea aparițiilor cuplului Ahasver-Lucifer.

Cele douăzeci și nouă de capitole ale romanului sunt organizate după o schemă repetitivă, urmărind timpul primordial, secolul al XVI-lea, secolul al XX-lea, secolul al XVI-lea, timpul primordial. Curba sinusoidală creată prin această succesiune privilegiază povestea lui Paulus von Eitzen (douăsprezece capitole). Urmează corespondența dintre profesorul Leuchtentrager și profesorul Beifuss, căreia îi sunt alocate opt capitole, prezentarea întâlnirilor simbolice ale lui Ahasver cu Iisus și cu Lucifer (patru capitole), viața lui Iisus, răstignirea și învierea (trei capitole). Se creează, prin succesiunea secvențelor, un tipar narativ care evidențiază scenele simbolice.

Planurile narrative diferite „gravitează” în jurul personajului Ahasver, care îndeplinește un rol important în acțiunea plasată în secolul al XVI-lea, este

---

¹ *Ibidem*, p. 250.

subiectul corespondenței dintre cei doi savanți din secolul al XX-lea și, de asemenea, prezență simbolică în planul atemporal. Cuplul pe care îl alcătuiește cu Lucifer și avatarii celui din urmă – Hans/Jochanaan Leuchentrager – apar în scenecheie, punctând evoluția unor personaje (Paulus von Eitzen, Siegfried Beifuss). Prezența celor două personaje este anunțată de situații tensionate – legitimarea lui Ahasver drept evreul răcător în fața enoriașilor lui von Eitzen prin cântecul cocoșului-giruetă de pe turla bisericii, pregătirea de plecare în Israel a profesorului Siegfried Beifuss, de la Universitatea din Berlin. În fiecare dintre aceste situații, dispariția celor doi îngeri căzuți și a personajelor pe care acestea le escortează într-o altă lume se asociază cu un vag miros de pucioasă. Se face trimitere la un rit de trecere dintr-un univers în altul prezent în credințele populare în care este invocată prezența diavolului. Ambiguitatea personajelor Ahasver și Lucifer susține complexitatea relațiilor dintre planurile narrative, prin crearea unei duble perspective de interpretare.

Concluzii

În romanul lui Ștefan Heym, riturile de trecere nu se asociază cu elementele consacrate de folosirea termenului în sens religios. Ca și miturile sau simbolurile, riturile trec, „în societatea contemporană”¹, în universul cotidian. Articulate „în jurul simbolurilor, le reafirmă, le dau sens și viață și prin aceasta chiar le modifică”². Cu atât mai mult, într-un text care își revendică statutul de variantă a unui mit literar, riturile contribuie la refacerea tiparului mitic, prin reluarea unor scene și a unor personaje, dar și la deschiderea sensurilor, prin multiplicarea planurilor narrative și a relațiilor spațio-temporale.

BIBLIOGRAFIE

- Heym, Ștefan, *Ahasver, le Juif Errant*, traducere din limba germană în limba franceză de Jan Dusay Lausanne, L'Age d'homme, 1991.
- Rouart, Marie-France, *Encore un Juif errant au XXe siècle ou la Réécriture du mythe dans Ahasver (1981) de Ștefan Heym*, în vol. *Images du mythe, images du moi: Mélanges offerts à Marie Miguët-Ollagnier*, Paris, Éditions Presses Universitaires Frac-Comtoises, 2002.
- Segré, Monique (sub direcția), *Mituri, rituri, simboluri în societatea contemporană*, traducere din limba franceză de Beatrice Stanciu, Timișoara, Editura Amarcord, 2000.

---

¹ Monique Segré (sub direcția), *Mituri, rituri, simboluri în societatea contemporană*, Timișoara, Editura Amarcord, 2000, p. 7.

² *Ibidem*, p. 15.